

РАЄВСЬКА І. В.

Одеський національний університет ім. І. І. Мечникова

ІСТОРИЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ФОРМУВАННЯ ТА ЧЛЕНУВАННЯ СУБДІАЛЕКТУ МІСТА ПЕРУДЖІ

Статтю присвячено аналізу історичних передумов формування перуджийського субдіалекту та залежності цього процесу від географічного розташування області, а також від взаємодії культур багатьох народів, які зумовили мовну неоднорідність досліджуваного регіону. У статті проаналізовано вплив історичних та соціо-культурних факторів, які впливають на розвиток та зміну мовної ситуації. Також висвітлено причини складності діалектної ситуації в Умбрії з урахуванням етно-соціокультурних складових.

Ключові слова: діалект, субдіалект, регіональний різновид італійської мови-стандарту, мовний реєстр, членування діалекту.

Статья посвящена анализу исторических предпосылок формирования перуджийского субдиалекта и зависимости этого процесса от географического положения области, а также от взаимодействия культур ногих народов, которые стали причиной языковой неоднородности в изучаемом регионе. В статье были проанализированы исторические, социо-культурные факторы, которые влияют на изменения в языковой ситуации. Кроме того, в статье рассмотрены причины сложившейся сложной лингвистической ситуацией в области Умбрия с учетом этно- и социокультурных составляющих.

Ключевые слова: диалект, субдиалект, региональная разновидность итальянского языка-стандарта, языковой регистр, членение диалекта.

The article focuses on studying and analysis of historical factors of the Perugian subdialect formation and links of this linguistic process with geographical location of the studied region and cultural interaction which caused inhomogeneity of the actual linguistic situation in the region. This article illustrates impact of extra linguistic factors such as historic, social and cultural development that influence the changes in language image. The reasons of the complex linguistic situation in Umbrian dialect area are specified and explained by means of emphasizing ethnic, social and cultural aspects.

Key words: dialect, subdialect, regional variety of standard language, language register, dialect boundary and segmentation.

Мета полягає у вивченні та описі історичних передумов формування перуджийського субдіалекту та залежності цього мовного процесу від географічного положення області, а також від взаємодії культур багатьох народів, які зумовили мовну неоднорідність досліджуваного регіону. Особу увагу приділено висвітленню історичних та соціо-культурних факторів, які впливають на розвиток та зміну мовної ситуації та призводять до сучасного поділу цієї лінгвістичної зони на діалектальні ареали.

Актуальність дослідження обумовлена необхідністю проводити комплексний аналіз при вивченні філологічних явищ. На сучасному етапі

розвитку лінгвістичної науки вивчення діалектів неможливо проводити не зважаючи на такі чинники впливу як історичні, культурні, соціо-економічні тощо. Розуміння процесів формування груп діалектів та їх членування на більш дрібні елементи, наприклад на субдіалекти та говірки, дає можливість прогнозувати і подальший розвиток у цієї галузі. Висновки, отримані в ході проведеного дослідження, розширюють і поглиблюють знання у сфері розробки нових критеріїв, підходів та методик вивчення діалектів у різних аспектах, та мають значення не тільки для сучасного італійського мовознавства, а й для вітчизняних досліджень з діалектології української мови з урахуванням перспективи їхнього розвитку.

Об'єктом дослідження став субдіалект міста Перуджі у взаємозв'язку з іншими субдіалектами Умбрії у історичному аспекті.

Предметом дослідження стали історичні та інші екстралінгвістичні чинники впливу на процес членування та формування перуджійського субдіалекту серед інших субдіалектів умбрійського діалекту.

Для створення мовної картини Перуджі в контексті інших діалектів Умбрії потрібно врахувати багато аспектів екстралінгвального, зокрема історичного, характеру.

“Незважаючи на те, що Перуджа є географічним центром Апеннінського півострова, вона ніколи не була місцем перетину доріг, оскільки горбиста місцевість й Апенніни перешкоджали створенню великих шляхів між областями. Головні дороги Умбрії – Кассія, що йде в бік Орв'єто, і Фламінія, яка від Фоліньо піднімається до Апеннін, – були й залишаються досить далекими від Перуджі. Така географічна ізоляція вплинула на мовну та соціальну еволюцію [1:8]. Усе це сприяло утворенню на окресленій території особливого акценту, за яким відразу можна впізнати двісті тисяч людей, що живуть у самому центрі Італії.

Сучасна мовна зона перуджійського субдіалекту практично збігається з територією однойменної церковної єпархії 1300 року. Більше того, є багато підтверджень тому, що лінгвістичні межі цієї території збігаються з давніми прикордонними лініями.

Субдіалект Перуджі піднявся на рівень писемного в першій половині XIV століття – у найбільш квітучий і демократичний період правління гвельфів. Однак не вдається знайти чіткого підтвердження тісного зв'язку між творчістю місцевих авторів, які писали народною латиною, і проявами громадянської самосвідомості та гордості. Цей

розквіт тривав протягом нетривалого часу й зник майже раптово в другій половині XIV століття разом з занепадом народного уряду. Історичні події впродовж наступних століть значно змінили перуджійський діалект. Національне об'єднання країни, поступове зменшення числа кількості неписьменних є основними причинами, які сприяли еволюції перуджійського субдіалекту.

Після об'єднання Італії в 1861 році населення міста починає поповнюватися військовими, котрі після демобілізації залишалися на службі. На мову Перуджі значний вплив мав прославлений університет, завдяки якому Перуджа протягом століть вважалася центром гуманітарних знань.

Зона поширення субдіалекту Перуджі знаходиться практично в центрі області, має майже круглу форму, але не має чітких кордонів, що є одним з критеріїв вибору терміна субдіалект. На субдіалекті говорить населення 15 комун: Корчано, Маджоне, Пассиньяно-суль-Тразімено, Туоро, Лішано Ніконе, Кастильйоне-дель-Лаго, Панікале, П'єгаро, Маршано, Дерута, Беттона, Торджано, Бастія і Вальдафаббрика. Сюди не входить комуна Перуджі з населеними пунктами Муньяно, Понте-Фельчіно, Понте Паттолі та Валельчеппі. Сьогодні, за даними перепису 2006 року на перуджійському субдіалекті розмовляють близько 200 тисяч чоловік.

Територія, на якій знаходиться Перуджа, протягом століть зазнавала різних впливів. Тому порівняно з діалектами сусідніх територій її місцева мова має свої особливості. У межах міста вже не існує субдіалекту, що зумовлено близькістю Тоскани. Навіть у другій половині XVI століття, коли в центральній Італії зміцнюються інші міста, а Перуджа ввійшла в Папську державу, ця територія все-таки не перервала своїх давніх і природних зв'язків з Тосканою. Безсумнівно, що після звільнення в 1860 році, у деяких інших італійських центрах вплив Флоренції знайшов такий же сприятливий ґрунт, як у Перуджі, що спричинило формування своєрідного мовного “комплексу неповноцінності”, особливо у вищих прошарках суспільства, які орієнтувалися на тосканську мову. Тому в самому місті і в невеликих селищах стала панувати національна італійська мова, а місцева мова витіснялася [2:35–36].

До нашого часу збереглося чимало жартівливих фраз, що висміюють діалектну вимову перуджійців. В основі цих насмішок лежить, безсумнівно, відгук стародавніх досить гострих сутичок, що

проходили в середньовіччі між комунами Умбрії. Згодом вибір саме Перуджі столицею області не всіма жителями був сприйнятий схвально. Але сьогодні, через більше як півтора століття після об'єднання Італії, те, що саме Перуджа є обласним центром, уже не викликає сумніву. І як наслідок колишніх перепетій, мова зберігає в собі давні вирази, які відтворюють ситуації недоброзичливого ставлення до перуджійців. Це підтверджує й той факт, що тоді, як процес мовної італізації діє на всій території Італії й сприяє мовному об'єднанню країни, в Умбрії ж у мовному відношенні Перуджа залишається в основному ізольованою – її мовою розмовляють тільки в 15 комунах, хоча більшість комун області тяжіє у своїй мові до столиці Італії – Рима.

Діалект був мовою неписьменних людей, що не знали грамоти, а ті, що вміли писати, соромилися його й не говорили ним (за рідкісним винятком, коли жартували). Діалект давніх окраїн міста був, утім, врятований численними поетами, що писали діалектом. Серед них, насамперед, згадаймо Луїджі Катанеллі – одного з найцікавіших митців ХХ століття в Перуджі.

Л. Катанеллі був не тільки талановитим поетом і письменником, але і філологом, що створив унікальний словник перуджійських слів, опублікований університетом Перуджі в 1970 році. Крім того, він автор першої спроби граматики перуджійської мови, яка разом з його коментарями вміщена в передмові до словника [1:6].

Особливостями перуджійського субдіалекту слід вважати його нестабільність і значну піддатливість зазнавати впливу інших діалектів: він своїми правилами акцентування, ритмічним та інтонаційним малюнком не чинить опору впливові сильніших діалектів. Неаполітанець, тосканець або венеціанець може жити десятиліттями в оточенні іншого діалекту, і його мова не втратить своєї мелодійної лінії й певних коннотацій свого діалекту чи своєї регіональної італійської мови. Перуджієць, навпаки, через кілька місяців зазнає впливу іншого діалекту італійської мови, притаманного території, на якій він знаходиться – на півночі чи на півдні країни, що особливо часто й інтенсивно відбувається з мовою молодих перуджійців, які відбувають військову службу в інших областях.

Незважаючи на обмежене територіальне поширення, субдіалект Перуджі включає три зони, кожна з яких має свою географічну

локалізацію. Перша знаходиться на просторах берегах Тибру, друга – в районі гори Теціо, а третя – у межах міських стін.

Територія першої зони охоплює перуджійські пагорби, що спускаються униз до Тибру трьома дорогами й перетинають ріку в різних місцях. Населення тут “прогресивне в економічних вимогах” [3:13], бо саме тут проводилися перші політичні демонстрації. Мешканці цієї області більш розвинуті в соціальному і культурному аспекті, мабуть, через тісні ділові контакти з іншими територіями, близькими чи далекими, з якими ця зона межує по течії Тибру. Унаслідок цього й місцевий діалект зазнав впливу інших діалектів, з носвями яких населення мало економічні та інші стосунки.

Мешканці другої зони з початку століття жили в найубогіших умовах і були неграмотними, вони займалися тільки сільським господарством. У цій ізоляції було збережено архаїчний лексичний запас, у якому чимало слів, які часто важко інтерпретувати і які мають непрозоре значення й зовнішню форму.

Нарешті, у зоні міста, третьої зони, діалект є “найбільш витонченим і вишукано перуджійським” [3:14]. Здається, що міцні стіни подвійним кільцем речно зберегли стародавню лексику. Причин, які сприяли такій автономії діалекту міста, багато.

Протягом всього XIX століття кількість жителів міста не перевищувала 20 000. Така демографічна стабільність ясно показує, що великі пересування населення не відбувалися. Торгівля переважно була представлена двома великими сезонними ярмарками, що чергувалися щороку в центрі міста. Тут відбувалися під час обміну продуктами й товарами мануфактури контакти з народами сусідніх і далеких селищ. Типовим перуджійцем у першій половині XIX століття був ремісник, тому міський діалект зберіг чимало професіоналізмів, які називають поняття, інструменти, прийоми обробки в різних видах ремесел.

Особливо варто сказати також про дві типи для Перуджі професії – це пралі та “пісочники”, оскільки в їхніх професійних жаргонах відбивався зв’язок міського діалекту з говірками, які знаходилися за межами міста. Їхня мова зв’язувала міський центр і зону Тибру, оскільки пралі ходили з міста до ріки прати одяг, а “пісочники” із давніх часів привозили пісок з ріки в місто для будівництва.

Іноді перуджійський субдіалект розділяють на дві групи: субдіалект сектору міста Перуджі (суто перуджійський) і субдіалект змішаних чи

перехідних зон на його околицях. До території суто перуджійського діалекту належить комуна Перуджі, а також комуни Корчано, Маджоне, Пассіньяно суль Тразімено й Туоро з боку озера дві комуни Торджано і Дерута, і розташовані на південь від столиці. Друга лінгвістична зона починається в периферійних кварталах столиці і є досить компактною. Тільки вухо фахівця в галузі діалектної вимови може розрізнити тонкі відмінності вмовленні жителів між “перуджійськими мостами” на Тибрі, наприклад, мовлення мешканців Фраттічола Сельватіка, Сан-Мартіно-ін-Кампо від мовлення жителів зони Маджоне [4:20].

Мовна ситуація Лішано Нікконе описана в нарисі Марчелло Сільвестріні, де проаналізовано діалект, поширений у зоні Умбрії на кордоні з Аретинською Тосканою, у якому вже трапляються також явища діалекту верхньої течії Тибру [5:34]. Що стосується комун Кастільоне-дель-Лаго, Панікале і П’егаро, то вони описані А. Батинті, який досліджував другу перехідну мовну зону в Умбрії та п’яту діалектну зону в регіоні – Тразімено та П’евезе [6:12]. Три згадані вище комуни знаходяться в зоні на південь від Тразімено і мають перуджійські риси, хоча тут виявляються також і тосканські мовні явища.

Продовжуючи аналіз змішаних прикордонних мовних зон, згадаймо й про комуна Маршано, де вживається перуджійський субдіалект на території аж до ріки Несторі. За нею, на решті території, куди входить і столиця, уже починається субдіалект Тоді. Залишаються Беттона, Вальдафабрика й Батія – комуни, що лежать по інший бік Тибру, за давньою демаркаційною адміністративною лінією між Умбрією та Етрурією романської епохи. Беттона – раннє місце етрусського поселення – протягом століть була тісно пов’язана з містом Грифа і в мовному плані залишається ще й сьогодні перуджійською: на смузі комуни, що межує з Каннарою та Гуальдо Каттанео, відчувається вплив південно-східної зони (фоліньо-сполетинської) і трапляються різні мовні риси, невідомі в Перуджі.

Дійшовши до Бастії та Вальдафабрики, підіймалося за течією К’яшо – давнім кордоном VI–VIII століття між територією візантійської Перуджі та лонгобардського Сполето. К’яшо й сьогодні залишається мовною межею, що розділяє навпіл територію двох комун.

У перуджійському субдіалекті змішані периферійні тосканські риси (сієнські, аретинські), а також явища, характерні для діалектів Емілії-Романї й центрально-південних діалектів. Ці риси стосуються

архаїчного діалекту, що функціонує в невеликих центрах і поступово зникає, а також регіонального різновиду національної мови.

Висновки. Складна діалектна ситуація в Умбрії пояснюється низкою причин: відсутністю єдиного лінгвістичного центру; історичним поділом території та частими завоюваннями; близькістю областей Лаціо й Тоскана, які як у минулому, так і зараз поширюють свій вплив на територію Умбрії; історичним заселенням території трьома різними народами (етрусками, осками та умбрійцями), мови яких належали до різних мовних систем (етрусська – неіндоєвропейська мова, осксько-умбрська – індоєвропейська мова).

Виявлено, що тоді як процес мовної італізації діє на всій території Італії і сприяє мовному об'єднанню італійців, в Умбрії ж у мовному аспекті Перуджа залишається загалом ізольованою з виразною тенденцією до підвищення інтересу до діалекту.

Тривалий час було зневажливе ставлення до діалекту, хоча не всі його розглядають як низький рівень мовлення. Останнім часом з'явилася тенденція до відтворення та збереження діалекту: у сучасній музиці співаки часто звертаються до своїх діалектів для написання пісень, письменники нових течій пишуть твори, у яких перемішані діалект та літературна мова, у школах проводяться уроки з рідного діалекту, що сприяє його збереженню.

Незважаючи на загальнонаціональну тенденцію до мовної італізації, в області Умбрія виявлено стійку схильність до використання місцевих субдіалектів. Характерні риси територіальних діалектів так чи інакше стосуються всіх рівнів мови (фонетики, морфології, синтаксису, лексики і фразеології), а особливості соціальних діалектів охоплюють переважно лексику й фразеологію.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Ugolini F.-A.* Proposta per una ricerca intorno alle arti e ai mestieri tradizionali in Umbria / F.-A. Ugolini // Atti del convegno [“Arti e mestieri tradizionali in Umbria”], (Perugia, 3–5 giugno 1977). – Perugia, 1977. – P. 1–66.
2. *Moretti G.* Pescatori del Trasimeno / G. Moretti. – Foligno : Edizioni dell'Arquata, 1988. – 110 p.
3. *Mattesini E.* Il Diario in volgare quattrocentesco di Antonio Lotieri de Pisano notaio in Neri / E. Mattesini. – Perugia : Università degli Studi, 1985. – 226 p. – (Contributi di dialettologia umbra : – Vol. 5)
4. *Batinti A.* Per un'analisi della realtà linguistica di Perugia : Note e proposte / A. Batinti, G. Moretti // Atti del XIV Convegno di Studi Dialettali Italiani, Lecce [“Dialettologia urbana: problemi e ricerche”], (1–4 ottobre 1986). – Pisa, 1990. – P. 15–26.
5. *Silvestrini M.* Lisciano Niccone e la Val di Pierle / M. Silvestrini. – Perugia : [s.n.t.], 1981. – 159 p.
6. *Batinti A.* Il bucato nella zona di confine tra Umbria e Toscana (PG, AR, SI) / A. Batinti, C. Mancini // Quaderni dell'Atlante Lessicale Toscano. Regione Toscana. – Firenze : Cartografica, 1982. – P. 201–246.